

References

1. Kejns, Dzh. M. (2017). *Obschaya teoriya zanyatosti, protsenta i deneg* [The general theory of employment, interest and money]. Moscow: Ly'brokom. 352 p. [in Rus].
2. Mashreiv, R. A., Mashreiv P. B. (2009). *Gosudarstvennyie finansyi: teoriya i praktika* [Public Finance: Theory and Practice] per. s 5-ho anhl. yzd. [1989]. M.: Byznes Atlas. 716 p. [in Rus].
3. Samuel'son, P. E., Nordkhaus, V. D. (2015). *Ekonomika* [Economics]. 19nd ed. (Trans.). Moscow: Vylyams [in Rus].
4. Sty'gly'cz, Dzh. (2016). *Tsena neravenstva. Chem rassloenie obschestva grozit nashemu buduschemu* [The price of inequality. How does the stratification of society threaten our future]. (Trans.). Moscow: Éksmo. 512 p [in Rus].
5. Iepifanov, A., Makarenko, M. (2015). *Ekonomika i suspilstvo: do 75-richchia utvorennia Sum. obl.* [Economy and society: to the 75th anniversary of the Sumy region] Sumy: Mriia-1. 203 p. [in Ukr].
6. Pasichnyk, Yu. V. (2020). *Metodolohichni osnovy formuvannia vydatkiv derzhavnoho biudzhetu Ukrainy* [Methodological bases of formation of expenses of the state budget of Ukraine]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Serii : Ekonomika, 17. 79-83. [in Ukr].
7. Salo, I. (2014). *Suchasnyi pohliad na protses optymizatsii povnennia problemnykh kredyiv ukrainskykh bankiv* [A modern view of the process of optimizing the repayment of problem loans of Ukrainian banks]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, 7. 64. [in Ukr].
8. Fedosov V., Yukhymenko P. (2018). *Instytutsionalne seredovyshe ta yoho vplyv na formuvannia i vykorystannia biudzhethnykh resursiv derzhavy* [Institutional environment and its impact on the formation and use of state budget resources]. *Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy*, 1-2. 3-14. [in Ukr].
9. *Pro biudzhethu deklaratsiiu na 2022-2024 roky* [On the budget declaration for 2022-2024]: *Postanova Verkhovnoi rady Ukrainy vid 15.07.2021 № 1652-IX*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1652-20#Text>

ДАНИ ПРО АВТОРА

Чорновол Алла Олегівна, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів та банківської справи Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету
e-mail: alla_trufen@ukr.net
ORCID: 0000-0001-5155-7317
Researcher ID: P-2941-2016

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Чорновол Алла Олеговна, доктор экономических наук, доцент, заведующий кафедрой финансов и банковского дела Черновицкого торгового-экономического института Киевского национального торгового-экономического университета
e-mail: alla_trufen@ukr.net

DATA ABOUT THE AUTHOR

Alla Chornovol, Doctor of Economics, Full Professor, Chernivtsi Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine
e-mail: alla_trufen@ukr.net

УДК 330.33.012:669(477)

<https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-52-181-191>

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНКИ УПУЩЕНОЇ ВИГОДИ

**Горошкова Л. А.,
Антонюк Д. А.,
Васильєва О. О.**

Актуальність теми дослідження. Російська збройна агресія проти України завдала українській економіці значних матеріальних втрат: руйнування інфраструктури, знищення та пошкодження майна підприємств усіх форм власності. Особливо відчутними є збитки для підприємств малого та середнього бізнесу, для яких є характерним високий рівень ризику й нестабільності доходів внаслідок вагомій залежності від зовнішніх чинників. Малий та середній бізнес за своєю природою орієнтовані на використання доступних ресурсів, що, в першу чергу, можуть бути втраченими чи пошкодженими. Розвиток малого бізнесу, який виконує низку специфічних соціально-економічних функцій, є локомотивом багатьох економік світу, надзвичайно важливий у відбудові економіки України у післявоєнний час.

Постановка проблеми. Задля відновлення України існує необхідність оцінки збитків суб'єктів господарювання, що складається із вартості пошкодженого майна та упущеної вигоди. Отже на сьогодні існує необхідність у швидкій розробці алгоритму/методики оцінки упущеної вигоди від військових дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз визначення сутності збитків та вигоди у низці нормативно-правових джерел, а саме Цивільному кодексі України, Господарському кодексі України, Національному Положенні (Стандарті) бухгалтерського обліку та «Загальні вимоги до фінансової звітності».

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В умовах збройної агресії росії в Україні відбувається пошкодження та знищення майна юридичних і фізичних осіб. Станом на сьогодні прийнято документ (Постанова Кабінету Міністрів України 20.03.2022 року № 326), який стосується відшкодування юридичним особам вартості знищеного (пошкодженого) майна внаслідок війни. Щодо оцінювання (експертизи) упущеної вигоди, то відповідної методики розрахунку упущеної вигоди та визначення її розміру в Україні не існує, і законодавець не пов'язує право позивача на відшкодування збитків з методом (способом) їх розрахунку.

Постановка завдання, мети дослідження. Наведеними вище обставинами зумовлена доцільність розробки методики розрахунку втраченої вигоди та її розміру задля створення механізму її компенсації з урахуванням галузевих особливостей суб'єктів господарювання з акцентом на малий та середній бізнес.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, моделювання і т.ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Викладення основного матеріалу (результати роботи). Проведена розробка методології оцінки упущеної вигоди суб'єкта господарювання внаслідок військових дій (агресії). При визначенні упущеної вигоди доцільно користуватись наступними критеріями: звичайності обставин, розумності витрат, компенсаційності відшкодування. Умовою для визначення упущеної вигоди є підтвердження її реальності та матеріальності, обґрунтований розмір передбачуваного доходу або прибутку. Методика передбачає визначення восьми основних показників (груп показників) діяльності суб'єкту господарювання на підставі аналізу його фінансової, бухгалтерської та податкової звітності. Вона також дає можливість врахування при визначенні упущеної вигоди особливостей характеру та виду діяльності суб'єкта господарювання. Якщо підприємство стабільно функціонує тривалий період, в основу визначення розміру відшкодування може бути покладено фінансові звіти за 3-5 років, якщо ж відсутня інформація про тривалу діяльність, доцільно використовувати сценарний аналіз. Експертна оцінка також може бути виконана шляхом побудови математичної моделі на принципах інформаційної достатності за умови використання облікових та фінансових документів. Оцінка суми упущеної вигоди може визначатись із використанням прямого, оціночного або гібридного підходів, в залежності від специфіки суб'єкта господарювання.

При визначенні упущеної вигоди доцільно враховувати особливості ведення бізнесу в різних галузях національного господарства. В промисловості вагому роль відіграє втрата кваліфікованого персоналу і додаткові витрати на навчання; підприємства сфери обслуговування можуть отримати збитки у вигляді упущеної вигоди і без пошкодження чи втрати майна; сільськогосподарська галузь – найбільш вразливий сектор з точки зору упущеної вигоди внаслідок війни, а також найбільш складний об'єкт для розрахунку суми упущеної вигоди з огляду на значну кількість факторів, що повинні бути враховані. На наш погляд, упущена вигода в результаті збройної агресії може мати місце і без прямих матеріальних збитків, а в результаті скорочення або припинення діяльності підприємства під час війни, що протирічить формулюванню Постанови № 326, і потребує нормативного врегулювання.

Висновки. Проведена розробка методології оцінки упущеної вигоди суб'єкта господарювання внаслідок військових дій (агресії). Методика передбачає визначення восьми основних показників (груп показників) діяльності суб'єкту господарювання на підставі аналізу його фінансової, бухгалтерської та податкової звітності. Доведено, що при визначенні упущеної вигоди доцільно враховувати особливості ведення бізнесу в різних галузях національного господарства. В промисловості вагому роль відіграє втрата кваліфікованого персоналу і додаткові витрати на навчання; підприємства сфери обслуговування можуть отримати збитки у вигляді упущеної вигоди і без пошкодження чи втрати майна; сільськогосподарська галузь – найбільш вразливий сектор з точки зору упущеної вигоди внаслідок війни, а також найбільш складний об'єкт для розрахунку суми упущеної вигоди з огляду на значну кількість факторів, що повинні бути враховані. Встановлено, що упущена вигода в результаті збройної агресії може мати місце і без прямих матеріальних збитків, а в результаті скорочення або припинення діяльності підприємства під час війни.

Ключові слова: упущена вигода, доходи, витрати, збитки, відшкодування, суб'єкт економічної діяльності

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF LOSS OF PROFIT ASSESSMENT

Horoshkova Lidiia,
Antonyuk Dmytro,
Vasyl'yeva Olena

Relevance of the research. Russian military aggression against Ukraine has caused significant material losses to the Ukrainian economy: the infrastructure destruction, as well as destruction and damage of businesses property of all forms of ownership. Losses are particularly significant for small and medium-sized businesses, which have a high degree of risk and revenue instability due to significant dependence on external factors. Small

and medium-sized businesses are naturally focused on the available resources, which, in the first place, may be lost or damaged. Small business development performing some specific socio-economic functions acts as a driving force of many economies around the world. That is it will be extremely important for the reconstruction of Ukraine's economy in the postwar period.

Problem statement. To restore Ukraine, there is a need to assess losses of economic entities, which include value of damaged property and loss of profit. Therefore, today there is a need to quickly develop an algorithm / methodology to assess loss of profit from hostilities.

Analysis of recent studies and publications. The nature of losses and benefits in a number of regulatory sources, namely the Civil Code of Ukraine, the Commercial Code of Ukraine, the National Regulation (Standard) of Accounting and "General Requirements for Financial Reporting" has been analyzed.

Unsolved parts of the general problem. Amid Russia's armed aggression in Ukraine, the property of legal entities and individuals is being damaged and destroyed. Recently the Cabinet of Ministers of Ukraine has been adopted Resolution № 326 dated March 20, 2022. It concerns the compensation of the value of destroyed (damaged) property as a result of the war to legal entities. Regarding the assessment (examination) of loss of profit, there is no appropriate methodology of loss of profit calculation and determining its size in Ukraine. Moreover, the legislator does not link the plaintiff's right to compensate for damages with the methodology (method) of their assessment.

Task and objective. The above circumstances determine the feasibility of developing methodology for calculating loss of profit and its size to create the mechanism for its compensation, taking into account sectoral characteristics of small and medium-sized businesses.

Study methodology. General scientific (analysis and synthesis, induction and deduction, and grouping analysis) and special (abstraction, modelling, etc.) methods of studying economic phenomena and processes have been used in the research.

The main material (study results). The methodology for estimating the loss of profit of business entities as a result of hostilities (aggression) has been developed. The following criteria should be used to determine the loss of profit: typical circumstances, reasonable costs, and compensation. There is a term to determine the loss of profit. That is to confirm its reality and materiality, and a reasonable amount of estimated revenue or profit. The methodology involves determining eight key indicators (groups of indicators) of an entity based on the analysis of its financial, accounting and tax reporting. It is also an opportunity to take into account when determining the loss of profit the nature and type of business activity. If it is a stable company during a long period, the basis for determining the amount of compensation may be based on its financial statements for 3-5 years. If there is no information about long-term activities, it is advisable to use scenario analysis. Expert assessment can also be performed by building a mathematical model on the principles of information sufficiency, using accounting and financial documents. The loss of profit assessment can be done using direct, evaluation or hybrid approaches, depending on the business specifics.

When determining the loss of profit, it is advisable to take into account peculiarities of doing business in different fields of national economy. The loss of qualified personnel and additional training costs play an important role in the industrial sector; the service sector may incur losses in the form of loss of profit without damage or loss of property; the agricultural sector is the most vulnerable sector in terms of loss of profit due to the war, as well as the most difficult object to calculate the amount of loss of profit having too many factors, which must be taken into account. In our opinion, the loss of profit as a result of armed aggression can take place without direct material damage and as a result of reduction or termination of business performance during the war, which contradicts the Resolution № 326, and requires further regulation.

Conclusions. The methodology for assessing the loss of profit of a business entity as a result of hostilities (aggression) has been developed. The methodology involves determining eight key indicators (groups of indicators) of an entity based on the analysis of its financial, accounting and tax reporting. It has been proved that it is advisable to take into account the peculiarities of doing business in different sectors of national economy. The loss of qualified personnel and additional training costs play an important role in the industrial sector; the service sector may have losses in the form of loss of profit without damage or loss of property; the agricultural sector is the most vulnerable sector in terms of loss of profit due to the war, as well as the most difficult object to calculate the amount of loss of profit having too many factors, which must be taken into account. It has been proved that the loss of profit as a result of armed aggression can take place without direct material damage and as a result of reduction or termination of business performance during war.

Key words: loss of profit, revenues, expenditure, losses, compensation, business entity.

JEL Classification: C53, H79, O10, R15

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ ОЦЕНКИ УПУЩЕННОЙ ВЫГОДЫ

Горошкова Л.А.,
Антонюк Д.А.,
Васильева Е.А.

Актуальность темы исследования. Российская вооруженная агрессия против Украины вызвала значительные материальные потери для украинской экономики: разрушение инфраструктуры,

разрушение и ущерб имуществом предприятий всех форм собственности. Особенно существенными являются потери для малых и средних предприятий, которые характеризуются высоким уровнем риска и нестабильности дохода из-за значительной зависимости от внешних факторов. Малые и средние предприятия по своей природе сосредоточены на использовании доступных ресурсов, которые, прежде всего, могут быть потеряны или повреждены. Развитие малого бизнеса, который выполняет ряд конкретных социально-экономических функций, является локомотивом многих экономик мира, это чрезвычайно важно для восстановления экономики Украины в послевоенный период.

Постановка задачи. Для восстановления Украины необходимо оценить убытки деловых организаций, включающие стоимость поврежденного имущества и потерянной прибыли. Таким образом, существует необходимость в быстрой разработке алгоритма/методов оценки недополученных выгод от военных действий.

Анализ последних исследований и публикаций. Анализ определения сущности убытков и выгод в ряде нормативных юридических источников, а именно Гражданском кодексе Украины, Хозяйственном кодексе Украины, Национальном Положении (Стандарте) бухгалтерского учета и «Общих требований для финансовой отчетности».

Выбор неисследованных частей общей проблемы. В контексте вооруженной агрессии России в Украине происходит повреждение или уничтожение имущества юридических и физических лиц. На сегодняшний день был принят документ (Постановление Кабинета министров Украины от 20 марта 2012 года № 326), в котором была принята компенсация стоимости уничтоженного (поврежденного) имущества в результате войны. Что касается оценки (экспертиза) упущенной выгоды, не существует соответствующего метода расчета упущенной выгоды и определения ее размера в Украине, и законодатель не связывает право истца компенсировать ущерб с помощью (способом) их расчета.

Постановка задачи, цель исследования. Вышеуказанные обстоятельства определяют целесообразность разработки метода расчета упущенной выгоды и ее размера для создания механизма ее компенсации, с учетом отраслевых характеристик субъектов хозяйствования с акцентом на малый и средний бизнес.

Метод и методология исследований. В ходе исследования использовались общие научные (анализ и синтез, индукция и дедукция, аналитическая группировка) и специальные (абстракция, моделирование и т. д.) методы изучения экономических явлений и процессов.

Изложение основного материала (результаты работы). Была разработана методология оценки упущенной выгоды субъектов хозяйствования из-за военных действий (агрессии). При определении упущенной выгоды целесообразно использовать следующие критерии: обычные обстоятельства, разумность затрат, компенсационность возмещения. Условием определения упущенной выгоды является подтверждение ее реальности и материальности, разумной суммы предполагаемого дохода или прибыли. Методология предусматривает определение восьми основных показателей (группы индикаторов) деятельности организации на основе анализа его финансовой, бухгалтерской и налоговой отчетности. Она также дает возможность учесть при определении утраченной выгоды характеристик и особенности вида деятельности субъекта хозяйствования. Если предприятие стабильно функционирует в течение длительного периода, величина возмещения может быть определена на основании финансовой отчетности за 3-5 лет, если же отсутствует долгосрочная информация, возможно использование сценарный анализ. Экспертная оценка также может быть выполнена путем создания математической модели на принципах достаточной информации при условии, что используются данные бухгалтерского учета и финансовые документы. Оценка суммы упущенной выгоды может быть осуществлена с использованием прямого, оценочного или гибридного подходов, в зависимости от специфики организации.

При определении упущенной выгоды целесообразно учитывать особенности ведения бизнеса в различных секторах национальной экономики. В промышленности потеря квалифицированного персонала и дополнительные затраты на обучение играют важную роль; сервисные компании могут получать убытки в виде потерянной прибыли и без ущерба или повреждения имущества; сельскохозяйственная отрасль является наиболее уязвимым сектором с точки зрения упущенной выгоды в результате войны, а также наиболее сложным объектом для расчета суммы упущенной выгоды, учитывая значительное количество факторов, которые должны быть приняты во внимание.

По нашему мнению, упущенная выгода в результате вооруженной агрессии может произойти без прямых материальных потерь, и в результате сокращения или прекращения деятельности предприятия во время войны, что противоречит формулированию Постановления № 326 и требует нормативного урегулирования.

Выводы. Была проведена разработка методологии для оценки упущенной выгоды предприятия из-за военных действий (агрессии). Методология предусматривает определение восьми основных показателей (группы индикаторов) деятельности организации на основе анализа его финансовой, бухгалтерской и налоговой отчетности. Доказано, что при определении упущенной выгоды необходимо учитывать особенности ведения бизнеса в различных секторах национальной экономики. В промышленности потеря квалифицированного персонала и дополнительные затраты на обучение

играют важную роль; сервисные компании могут получать убытки в виде потерянной прибыли и без ущерба или повреждения имущества; сельскохозяйственная отрасль является наиболее уязвимым сектором с точки зрения упущенной выгоды в результате войны, а также наиболее сложным объектом для расчета суммы упущенной выгоды, учитывая значительное количество факторов, которые должны быть приняты во внимание. Устанавливается, что упущенная выгода в результате вооруженной агрессии может произойти без прямых материальных потерь, и в результате сокращения или прекращения деятельности предприятия во время войны.

Ключевые слова: упущенная выгода, доход, расходы, убытки, компенсация, субъект экономической деятельности.

Актуальність теми дослідження. Російська збройна агресія проти України завдала українській економіці значних матеріальних втрат: руйнування інфраструктури, знищення та пошкодження майна підприємств усіх форм власності. Особливо відчутними є збитки для підприємств малого та середнього бізнесу, для яких є характерним високий рівень ризику й нестабільності доходів внаслідок вагової залежності від зовнішніх чинників. Малий та середній бізнес за своєю природою орієнтовані на використання доступних ресурсів, що, в першу чергу, можуть бути втраченими чи пошкодженими. Розвиток малого бізнесу, який виконує низку специфічних соціально-економічних функцій, є локомотивом багатьох економік світу, надзвичайно важливий у відбудові економіки України у післявоєнний час.

Постановка проблеми. Задля відновлення України існує необхідність оцінки збитків суб'єктів господарювання, що складається із вартості пошкодженого майна та упущеної вигоди. Отже на сьогодні існує необхідність у швидкій розробці алгоритму/методики оцінки упущеної вигоди від військових дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття збитків розглядається у низці нормативно-правових джерел. Розглянемо основні з них.

Відповідно до Цивільного кодексу України (ЦКУ), а саме ч. 2 ст. 22, «збитками є: 1) втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права (реальні збитки); 2) доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене (упущена вигода)». Якщо виходити з прямого змісту цієї норми, збитки – це грошова вартість втраченого майна та додаткових витрат на його відновлення, що являють собою реальні (прямі) збитки, а також неодержаний дохід, що є упущеною вигодою [1].

Господарський кодекс України (ГКУ) (ч.2 ст. 225) визначає упущену вигоду як «втрачену вигоду». Під збитками у Господарському кодексі України розуміються «витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною» [2].

Отже не дивлячись на деяку відмінність, поняття реальних (прямих) збитків і упущеної вигоди близькі як у цивільному, так і господарському законодавстві.

Разом із тим ч. 1 ст. 225 ГКУ [2] до складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, включено «неодержаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною». До складу збитків віднесено: вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена відповідно до вимог законодавства; додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків унаслідок порушення зобов'язання другою стороною; матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом.

За визначенням п. 3 Національного Положення (Стандарту) бухгалтерського обліку та «Загальні вимоги до фінансової звітності» [3]: 1) «доходи — збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків власників); витрати — зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення або розподілення власниками); 2) збиток — перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати».

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. В умовах збройної агресії росії в Україні відбувається пошкодження та знищення майна юридичних і фізичних осіб. Станом на сьогодні прийнято документ (Постанова Кабінету Міністрів України 20.03.2022 року № 326), який стосується відшкодування юридичним особам вартості знищеного (пошкодженого) майна внаслідок війни [4]. Основними показниками, за якими оцінюються шкода та збитки визначені: вартість втраченого, знищеного чи пошкодженого майна; упущена вигода (доходи, які підприємство могло б реально одержати за звичайних обставин, якби його майно не було знищене чи пошкоджене). Щодо першого напряму, від є унормованим. Відповідні послуги з фіксації факту ушкоджень, часткового чи повного знищення нерухомого та рухомого майна юридичних осіб, з експертизи технічного стану основних елементів об'єкту нерухомості, дослідження товарних, складських запасів ТМЦ за кількістю та якістю (управління експертиз) пропонуються на ринку. Щодо оцінювання (експертизи) упущеної вигоди, то відповідної методики розрахунку втраченої вигоди та визначення її розміру в Україні не існує, і законодавець не пов'язує право позивача на відшкодування збитків з методом (способом) їх розрахунку.

Постановка завдання, мети дослідження. Наведеними вище обставинами зумовлена доцільність розробки методики розрахунку втраченої вигоди та її розміру задля створення механізму її компенсації з урахуванням галузевих особливостей суб'єктів господарювання з акцентом на малий та середній бізнес.

Метод та методологія проведення дослідження. У процесі проведення дослідження використані загальнонаукові (аналіз та синтез, індукція та дедукція, аналітичне групування) та спеціальні (абстрагування, моделювання і т.ін.) методи вивчення економічних явищ і процесів.

Виклад основного матеріалу. Кабінетом Міністрів України 20 березня 2022 року була прийнята постанова № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації», в якій затверджено процедуру визначення розміру шкоди та збитків за 15 напрямками. Одним із напрямків є економічні втрати підприємств – напрям включає втрати підприємств усіх форм власності внаслідок знищення та пошкодження їх майна, а також упущену вигоду від неможливості чи перешкод у провадженні господарської діяльності. Відповідно до Постанови № 326 основними показниками, за якими оцінюються шкода та збитки є: вартість втраченого, знищеного чи пошкодженого майна; упущена вигода (доходи, які підприємство могло б реально одержати за звичайних обставин, якби його майно не було знищене чи пошкоджене).

Отже проведемо науково-методологічне обґрунтування механізму розрахунку упущеної вигоди.

Під час розрахунку упущеної вигоди суб'єктів господарювання недержавної форми власності доцільно використовувати такі нормативні документи:

- 1) Цивільний кодекс України;
- 2) Господарський кодекс України;
- 3) Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні»;
- 4) Закон України «Про судову експертизу»;
- 5) Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень»;
- 6) Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»;
- 7) Національні стандарти оцінки;
- 8) Стандарти ведення бухгалтерського обліку і формування звітності підприємств.

Оцінка упущеної вигоди базується на двох основних параметрах – періоді часу, протягом якого суб'єкт господарювання, чиє право порушено, був позбавлений можливості отримувати цю вигоду та обґрунтований розмір цієї вигоди у грошовому вимірі.

Номінальна величина упущеної вигоди за кожен рік вимушеного простою дорівнює найімовірнішому прибутку власника бізнесу за цей рік, за умови нормального функціонування.

При розгляді методології розрахунку упущеної вигоди будемо виходити з ситуації, коли для організації вже пройшов період впливу фактора шкоди, протягом цього часу організація була позбавлена прав, реалізація яких давала змогу отримати певні економічні вигоди (упущена вигода). Проте, з економічної точки зору за умови заморожування капіталу компанії за певних причин, внаслідок чого вона не мала змоги використовувати свою виробничу потужність, а отже не отримала дохід, розрахунок проводиться з використанням відсоткового доходу щодо певної величини капіталу, на конкретний період, при реалізації яких вона отримала деякі економічні вигоди (упущена вигода). Проте, з економічної точки зору при констатації факту заморожування капіталу компанії з будь-яких причин, внаслідок чого вона у функціональному сенсі не діяла за потребою, тобто не приносила доходу, розрахунок проводиться, маючи на увазі процентний дохід по відношенню до певної величини капіталу, на конкретний період.

У разі втрат за наслідком знищення чи пошкодження активів відновлення їх дії не можливе. Тому втрачена вигода не має обмеження в часі.

Алгоритм дій під час оцінки упущеної вигоди включає такі етапи:

1. Визначення періоду впливу фактора збитків, тобто визначення періоду часу, впродовж якого власник бізнесу позбавлений можливості отримувати прибуток.

2. Ретроспективний аналіз. На підставі даних фінансової та податкової звітності за п'ятирічний період проводиться ретроспективний аналіз таких показників: обсяг продажів (О), частка витрат (В), пов'язаних з його отриманням (без урахування нереалізаційних витрат та податку на прибуток (ПП)), обсяг операційного прибутку до виплати відсотків та податку на прибуток (ОП), рівень рентабельності (К) та величини власного капіталу (ВК).

Ретроспективний аналіз здійснюється за п'ять років, що дасть змогу отримати об'єктивну інформацію за рахунок усереднення даних за період, впродовж якого були як стабільні умови ведення бізнесу (два перші роки), так і умови негативного впливу пандемії на зменшення ділової активності (три останні роки).

В разі, якщо суб'єкт господарювання функціонує менше п'яти років, період ретроспективного аналізу його показників може бути скорочений.

Задля врахування сезонного характеру виробництва ретроспективний аналіз може бути здійснений поквартально з подальшим відповідним усередненням показників. Це дасть змогу при ретроспективному аналізі визначити основні показники для кожного періоду (кварталу), оскільки ефективність діяльності впродовж них є різною саме внаслідок сезонності. Така додаткова інформація дасть можливість оцінити наслідки збитків і упущену вигоду не тільки за рік загалом (у середньому), а і у певні періоди (квартали).

3. Визначення середнього значення операційного прибутку (OP_{cp}), рівня рентабельності (P_{cp}), величини власного капіталу (BK_{cp}) та середнього відсотку зростання цих показників.

4. Визначення прогнозованої балансової вартості капіталу $ВК_{кін}$ за кінець періоду впливу фактору збитку

$$ВК_{кін} = ВК_{поч} \times a$$

де $ВК_{кін}$ – на кінець періоду впливу фактору збитку;

$ВК_{поч}$ – на початок періоду впливу фактору збитку;

a – визначений середній відсоток росту у рік цього показника. Розрахунок здійснюється за кожний рік.

5. Визначення рентабельності власного капіталу K_e :

$$K_e = \frac{Оп - (Оп * T + D * R)}{E}$$

де: Оп – середнє значення операційного прибутку;

T – ставка податку на прибуток;

D – обсяг залученого капіталу;

R – відсоткова ставка позикового капіталу;

E – обсяг власного капіталу.

6. Визначення відсоткової ставки за моделлю оцінки середньозваженої вартості капіталу WACC (Weighted Average Cost of Capital), або можливо використання банківської відсоткової ставки

$$WACC = K_d(1 - T) * \frac{C_{cp}}{C_{cp} + ВК_{cp}} + K_e * \frac{ВК_{cp}}{ВК_{cp} + C_{cp}}$$

де: K_d – відсоткова ставка по залученому капіталу;

T – ставка податку на прибуток;

C_{cp} – середня величина залученого капіталу;

$ВК_{cp}$ – середня величина власного капіталу;

K_e – рентабельність власного капіталу.

7. Визначення очікуваного операційного прибутку ($ОП_{оч}$) періоду впливу фактору збитку:

$$ОП_{оч} = ВК_{кін} \times \left(\frac{ОП_{cp}}{ВК_{cp}} \right)$$

де: $ВК_{кін}$ – балансова вартість капіталу на кінець періоду впливу фактору шкоди;

$ВК_{cp}$ – середня величина власного капіталу;

$ОП_{cp}$ – середнє значення операційного прибутку.

8. Визначення втраченого прибутку (упущеної вигоди) - $ВП_t$

$$ВП_t = ОП_{оч} \times (1 + i)^t$$

де: i – річна відсоткова ставка. У даному випадку річна ставка, отримана від розрахунку WACC;

t – майбутній момент часу (кількість років, місяців, днів).

На основі отриманих результатів (показників) буде оцінена ефективність фінансово-економічної діяльності суб'єкта господарювання за період до настання факту збитків. Їх співставлення з аналогічними показниками після настання факту збитків (наслідків воєнних дій) надасть можливість оцінити упущену вигоду.

У разі ускладненості розрахунку утраченої вигоди на основі фінансової та податкової звітності чи необхідності уточнення отриманих результатів, величину упущеної вигоди доцільно обґрунтувати з урахуванням специфіки діяльності в різних галузях національного господарства та сферах економічної діяльності на основі аналізу базових факторів впливу у грошовому вимірі.

Замовник в цьому випадку повинен самостійно визначити фактори впливу із запропонованого переліку, що спричинили збитки або призвели до втрати вигоди (недоотримання прибутку).

Загальними факторами впливу на величину втраченої вигоди та алгоритм їх визначення є таким:

1. Оцінка фактичного матеріального збитку від руйнування (знищення) або пошкодження будівель, споруд, технологій і т. ін.

2. Оцінка фактичного матеріального збитку від пошкодження наявних матеріальних запасів внаслідок обставин непереборної сили підчас війни (відсутність електро-, водо- та теплопостачання та ін.).

3. Зниження рівня ефективності діяльності підприємства (короткострокова та довготривала перспектива):

3.1 Скорочення обсягу виробництва продукції (надання послуг) внаслідок бойових дій – визначається на основі поточної звітності підприємства.

3.2 Скорочення обсягу виробництва продукції (надання послуг) у прогнозі (майбутні) періоди.

3.3 Зниження попиту на продукцію (послуги) (внаслідок безробіття – очікуваний рівень безробіття, зниження рівня доходів населення – очікуваний рівень і т. ін. на основі офіційні даних).

3.4 Очікуване збільшення собівартості продукції (послуг), а отже зниження прибутку (зміна постачальників, збільшення витрат транспортної, складської та іншої логістики, цін на сировину, у т. ч. ту, що імпортується, і т. ін.).

3.5 Очікуваний рівень інфляції.

3.6 Додаткові витрати на утримання персоналу в умовах вимушеного простою (поточні дані підприємства щодо наявних витрат на оплату персоналу, який знаходиться у простої – витрати вже понесені, очікувані – з урахуванням запланованої на підприємстві тривалості простою).

3.7 Втрати від неможливості розширення виробничої потужності.

3.8 Можливий відтік персоналу і додаткові витрати, пов'язані з його відновленням.

3.9 Зміна умов розрахунків із постачальниками та покупцями і додаткові витрати для забезпечення розрахункових операцій.

3.10 Збільшення вартості ресурсів на фінансовому ринку (підвищення норми обов'язкових резервів в банках, наслідок – збільшення плати за кредит внаслідок зменшення пропозиції і т. ін.).

3.11 Недоотримання прибутку від об'єктів інтелектуальної власності з урахуванням їх балансової вартості.

4. В разі наявності інвестиції, потребує корегування термінів їх окупності і, визначення відповідної величини недоотримання прибутку.

5. В разі наявності кредитів, потребує корегування механізм їх повернення і пов'язані з цим витрати (у т. ч. з урахуванням менших власних фінансових можливостей суб'єкту господарювання щодо сплати відсотків та встановлених договором термінів повернення).

6. Втрати у вигляді недоотриманого прибутку від погіршення економічних умов щодо здійснення основного виду діяльності (прямих матеріальних збитків – немає, але внаслідок воєнних дій виникла ситуація істотного скорочення діяльності або взагалі її припинення).

7. Моральний збиток, як відсоток від матеріального.

Поряд із перерахованими загальними факторами впливу, мають бути враховані особливості організації бізнесу в різних галузях національного господарства. Основні з них є такими:

1. *Промисловість* – зниження прибутковості внаслідок таких додаткових факторів:

1. Втрата фахівців зі специфічними вміннями, навичками та кваліфікацією (високотехнологічні виробництва та ін.) (додаткові витрати на навчання або пропозиції більш високої зарплати, що призведе до підвищення собівартості продукції).

2. Втрати внаслідок відсутності джерел постачання унікальної сировини, відсутність альтернатив в її забезпеченні, що може призвести до зупинки (тимчасового припинення) діяльності підприємства.

2. *Сільське господарство* – зниження прибутковості внаслідок таких додаткових факторів:

1. Втрата або пошкодження основних засобів: будівель, споруд, інфраструктури і т. ін. спеціального призначення, внаслідок чого виникає необхідність в оренді аналогічних або відмова від зберігання (розраховується для кожного окремого випадка, наприклад – аграрне підприємство, яке втратило елеватор – буде або продавати зерно з під комбайна (недоотримає вигоду внаслідок нижчої ціни), або орендувати інше спеціально обладнане приміщення (додаткові витрати).

2. Втрата або пошкодження сільськогосподарської техніки та транспорту, внаслідок чого виникає необхідність в оренді аналогічних або відмова від транспортування продукції до споживача або переробника (розраховується для кожного окремого випадка, наприклад – аграрне підприємство, яке втратило автомобіль-цистерну для транспортування молока на молокопереробне підприємство – буде або винаймати авто, або продавати молоко безпосередньо в себе у господарстві, втрачаючи на ціні (додаткові витрати або недоотримання прибутку).

3. Додаткові витрати в разі втрати або пошкодження шляхів сполучення для забезпечення виробництва та реалізації продукції (додаткові витрати на альтернативне транспортування за період потреби у такому – визначається на основі даних щодо термінів відновлення транспортного сполучення і вартості альтернативної доставки).

4. Втрата або пошкодження переробних потужностей:

4.1 Руйнування або неможливість використання (безпосередні збитки).

4.2 Збитки внаслідок того, що втрата потужностей призвела до необхідності продавати сировину замість продуктів переробки (зерно – замість борошна; насіння соняшника – замість олії і т. ін.).

5. Втрати технології як об'єктів інтелектуальної власності.

6. Втрати сільгоспідприємств, що є орендодавцями сільськогосподарської техніки (в разі знищення, пошкодження або втрати такої техніки, вони змушені будуть або припинити свою діяльність, або їм треба компенсувати період простою до відновлення технологічного парку).

7. Втрати у тваринництві:

7.1 Кількісні та якісні втрати поголів'я сільськогосподарських тварин та птиці. Збиток розраховується в розрізі окремих видів тварин з урахуванням як прямих, так і непрямих (опосередкованих) збитків, або збитків, термін настання яких пролонгований в часі (корови – м'ясні, м'ясо-молочні, вік тварини – рівень продуктивності, втрати репродуктивного стада і, як наслідок від недоотримання молодняка і т. ін.; свині – втрата тварини, в раз, якщо це свиноматка, то збиток полягає і в тому, що збиток буде додатково від недоотримання приплоду; птиця – втрати м'яса, яєць і т. ін.; вівці – втрати безпосередньо тварин, а також недоотримання їх шерсті і т. ін.).

7.2 Втрати пасовищ, як джерела кормової бази (на поточний період і перспективу з урахуванням термінів відновлення).

8. Втрати у рослинництві:

8.1 Втрата посівного матеріалу (повністю або частково) і очікуваного впливу на прибуток підприємства (перерахунок через середню врожайність в попередні роки з використанням цін поточного року).

8.2 Втрата багаторічних рослин (садівництво, виноградарство і т. ін.) і втрати від неотриманого (недоотриманого) врожаю в найближчий сезон.

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

8.3 Зменшення врожайності сільськогосподарських культур:

8.3.1 Непридатність сільгоспугідь впродовж певного часу для здійснення сільськогосподарської діяльності (час на розмінування, осушення затоплених ділянок, звільнення територій від окупантів і т. ін.)

8.3.2 Знищення (пошкодження) внаслідок військових дій посівів озимих культур.

8.3.3 Порушення термінів весняно-польових робіт і, як наслідок, недоотримання очікуваного врожаю. Для прогнозової оцінки матеріальних збитків використовуються дані щодо врожайності сільгоспкультур за попередні 3-5 років.

8.3.4 Зменшення обсягів внесення добрив та інших агротехнологічних заходів. Для прогнозової оцінки матеріальних збитків використовуються дані щодо відповідних заходів за попередні 3-5 років.

8.3.5 Втрати або пошкодження систем зрошення. Для оцінки матеріальних збитків від безпосереднього пошкодження, для прогнозової оцінки матеріальних збитків використовуються дані щодо відповідних заходів за попередні 3-5 років.

8.3.6 Зміна профілізації у рослинництві внаслідок неможливості забезпечити попередній профіль (додаткові витрати на придбання посівних матеріалів та забезпечення нової агротехнології).

8.3.7 Втрати внаслідок руйнування або пошкодження тепличного господарства (вартість відновлення або перепрофілювання підприємства в разі неможливості відновлення).

3. *Рибне господарство* – зниження прибутковості внаслідок таких додаткових факторів:

3.1 Збитки внаслідок руйнування водойм, в яких відбувалось розведення риби та знищення товарної риби в них.

3.2 Додаткові витрати внаслідок того, що необхідним є відновлення умов для риборозведення (відновлення водойм, умов для розведення риби, придбання зарибку, доведення його до товарного рівня і т. ін.).

4. *Бджільництво* – зниження прибутковості внаслідок таких додаткових факторів:

4.1 Збитки від втрати бджолосімей (додаткові втрати від того, що внаслідок руйнації вулика, власник втрачає одночасно і бджолосім'ю).

4.2 Недоотриманий прибуток від продажу меду, який власник недотримав внаслідок знищення бджолосімей та пасіки.

4.3 Зниження прибутку внаслідок відсутності або зменшення площі територій (сільгоспугіддя, луки та ін.), на яких ростуть або висаджені медоносні рослини.

4.4 Збитки від підвищення захворюваності бджолосімей та їх загибелі внаслідок неможливості використання необхідних технологій захисту.

5. *Інші галузі національного господарства* – зниження прибутковості внаслідок зміни кон'юнктури ринку (наприклад, туризм; робота засобів розміщення в певних областях України; ресторанне господарство; посередницькі послуги із надання в оренду або продажу майна в певних областях України і т. ін.)

Подальші розрахунки будуть проводитись із їх урахуванням. У разі необхідності, експерт може звернутись до суб'єкта господарювання щодо отримання додаткової інформації, окрім передбаченої загальним алгоритмом. В розрахунках усі фактичні та прогнозні значення щодо загальноекономічних показників в Україні (рівень інфляції, рівень безробіття, ВВП, норма обов'язкових резервів НБУ і т. ін.) та галузеві або регіональні дані (врожайність сільгоспкультур, обсяги надоїв молока, внесення добрив і т. ін.) будуть використані з офіційних джерел інформації, а саме Міністерства фінансів України, Національного банку України, Міністерства економіки України, Державної служби статистики України.

Висновки. Розроблено методологію оцінки упущеної вигоди суб'єкта господарювання внаслідок військових дій (агресії). При визначенні упущеної вигоди доцільно користуватись наступними критеріями: звичайності обставин, розумності витрат, компенсаційності відшкодування. Умовою для визначення упущеної вигоди є підтвердження її реальності та матеріальності, обґрунтований розмір передбачуваного доходу або прибутку. Методика передбачає визначення восьми основних показників (груп показників) діяльності суб'єкта господарювання на підставі аналізу його фінансової, бухгалтерської та податкової звітності. Вона також має можливість врахування при визначенні упущеної вигоди особливостей характеру та виду діяльності суб'єкта господарювання. Якщо підприємство стабільно функціонує тривалий період, в основу визначення розміру відшкодування може бути покладено фінансові звіти за 3-5 років, якщо ж відсутня інформація про тривалу діяльність, доцільно використовувати сценарний аналіз. Експертна оцінка також може бути виконана шляхом побудови математичної моделі на принципах інформаційної достатності за умови використання облікових та фінансових документів. Оцінка суми упущеної вигоди може проводитись із використанням прямого, оціночного або гібридного підходів, в залежності від специфіки суб'єкта господарювання.

При визначенні упущеної вигоди доцільно враховувати особливості ведення бізнесу в різних галузях національного господарства. В промисловості вагому роль відіграє втрата кваліфікованого персоналу і додаткові витрати на навчання; підприємства сфери обслуговування можуть отримати збитки у вигляді упущеної вигоди і без пошкодження чи втрати майна; сільськогосподарська галузь – найбільш вразливий сектор з точки зору упущеної вигоди внаслідок війни, а також найбільш складний об'єкт для розрахунку суми упущеної вигоди з огляду на значну кількість факторів, що повинні бути враховані. На наш погляд, упущена вигода в результаті збройної агресії може мати місце і без прямих матеріальних збитків, а в результаті скорочення або припинення діяльності підприємства під час війни, що протирічить формулюванню Постанови № 326, і потребує нормативного врегулювання.

Список використаних джерел

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №436 IV (із змінами та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435 IV (із змінами та допов.). URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
3. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV (із змінами та допов.) URL: <http://akon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

References

1. Hospodarskyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 №436 IV (iz zminamy ta dopov.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukr.].
2. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16.01.2003 №435 IV (iz zminamy ta dopov.). URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
3. Pro bukhhalterskyi oblik i finansovu zvitnist v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 16.07.1999 № 996-KhIV (iz zminamy ta dopov.). URL: <http://akon2.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
4. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 20 bereznia 2022 roku № 326 «Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh Ukraini vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-%D0%BF#Text>

ДАНИ ПРО АВТОРІВ

Горошкова Лідія Анатоліївна, д.е.н., доцент, академік Академії економічних наук України, професор кафедри екології Національного університету «Києво-Могилянська академія», вул. Григорія Сковороди, 2, Київ 04655, Україна
e-mail: goroshkova69@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7142-4308>
Researcher ID: D-6527-2019

Антонюк Дмитро Анатолійович, д. е. н, професор, академік Академії економічних наук України, віцепрезидент Запорізької торгово-промислової палати, професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій і логістики Запорізького національного університету, бул. Центральний, 4, Запоріжжя 69005, Україна
oasdant@gmail.com
OrcID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2910-0497>
Research ID: E-2134-2018

Васильєва Олена Олексіївна, д.е.н., доцент, член-кореспондент Академії економічних наук України, декан факультету міжнародного туризму та економіки Національного університету «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, Запоріжжя 69063, Україна
e-mail: olena.vasilyeva@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2859-3592>

ДАНИЕ ОБ АВТОРАХ

Горошкова Лидия Анатольевна, д.э.н., доцент, академик Академии экономических наук Украины, профессор кафедры экологии Национального университета «Киево-Могилянская академия», ул. Григория Сковороды, 2, Киев 04655, Украина
e-mail: goroshkova69@gmail.com

Антонюк Дмитрий Анатольевич, д.э.н, профессор, академик Академии экономических наук Украины, вице-президент Запорожской торгово-промышленной палаты, профессор кафедры предпринимательства, менеджмента организаций и логистики Запорожского национального университета, бул. Центральний, 4, Запорожье 69005, Украина
e-mail: oasdant@gmail.com

Васильева Елена Алексеевна, д.э.н., доцент, член-корреспондент Академии экономических наук Украины, декан факультета международного туризма и экономики Национального университета «Запорожская политехника», ул. Жуковского, 64, Запорожье 69063, Украина
e-mail: olena.vasilyeva@gmail.com

DATA ABOUT THE AUTHORS

Horoshkova Lidiia, D. Sc. in Economics, Professor of the Department of Environmental Studies, National university of «Kyiv-Mohyla academy», 2 Skovorody Str., Kyiv 04070, Ukraine
e-mail: goroshkova69@gmail.com

Antoniuk Dmytro, D. Sc. in Economics, Professor, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine, Vice President of Zaporizhzhya Chamber of Commerce and Industry, Professor of the Department of

ФІНАНСИ, ГРОШОВИЙ ОБІГ, КРЕДИТ

Entrepreneurship, Management and Logistics, Zaporizhzhya National University, bul. Tsentralniy, 4, Zaporizhzhya 69005, Ukraine

e-mail: oasdant@gmail.com

Vasyl'yeva Olena, D. Sc. in Economics,

Dean of the Faculty of International Tourism and Economics, National University «Zaporizhzhia Polytechnic», 64 Zhukovsky Str., Zaporizhzhia 69063, Ukraine

e-mail: olena.vasilyeva@gmail.com